

Габријела Шуберт (Јена)

gabriella.shubert@gmx.de

Усмена књижевност или дигитални фолклор

У данашње време интернет је у великој мери освојио хуманистичке науке. Колико је то корисно за научни рад, толико се и дискутује о последицама утицаја интернета на хуманистичке науке. Између осталог, проблеме представљају ауторство, односно право ауторства, коришћење интернетних података, вредност квалитативне или квантитативне интерпретације, индуктивна или дедуктивна аргументација и анализа, као и облик презентације научних резултата. Слична је ситуација и у савременом фолклору.

Још у 19. веку, када је Вук Карацић систематски скупљао фолклорни материјал, он је забележио материјал ван његовог изворног контекста, то јест ван социјалног и културног контекста, ван усмене комуникације. Преношењем тих текстова у писану и штампану форму фолклорни текстови су се још више удаљавали од изворног контекста. У данашњем свету, у урбаним, али не само урбаним срединама, у којима је човек сегментиран међу више група, треба узети у обзир повезаност и испреплетеност данашњег фолклорног стваралаштва са новим медијима комуникације, пре свега телевизијом и интернетом. Вицеви, као најважнија врста модерног фолклора, не могу се замислити без интернета. Из тог контекста произилази питање – да ли је то колективна, национална, интернационална или чак глобална усмена књижевност?

Снежана Самарџија (Београд)

markosoft91@gmail.com

Народна књижевност у хрестоматијама

Хрестоматије посвећене усменом стваралаштву на српско-хрватском језичком простору „обележиле“ су другу половину 20. века. Од краја шездесетих година прошлог столећа овакве антологије чинили су: одломци из научних монографија, одабраних студија, огледа, приказа и есеја, преводи чланака из стране литературе и периодике. Књиге су штампане у Београду, Загребу и Сарајеву, а почетком новог миленијума сличан тип издања објављен је у Новом Саду

и Подгорици. Хрестоматије су имала више функција. Представљале су научне књижевноисторијске и теоријске синтезе, замену за целовиту историју и теорију научне дисциплине или су указивале на компаративне могућности изучавања и историјат рецепције културне баштине са балканских простора. Издања овог типа су, такође, била пратеће штиво у оквирима наставних програма (основног, средњошколског и универзитетског образовања), али се очекивало и да подстакну шира интересовања за традицију и народне умотворине. Према концепцији приређивача и намени едиције могуће је издвојити три основна типа хрестоматија: 1) опште (обухватају целокупну научну област), 2) тематске (дају пресек кроз литературу о појединим тематским круговима епике или усменој врсти, махом су сегменти антологија и школских лектира), 3) персоналне (састављене од студија из појединачног научног опуса).

Овом приликом ће се пажња посветити само хрестоматијама које обухватају пресек кроз резултате и методе истраживања целокупне народне/усмене књижевности. У њима се, логично, испољавају готово сви специфични проблеми изучавања усменог стваралаштва – од разнолике терминологије и класификације до изразите диспропорције при осветљавању трајања и поетике усмених родова и „једноставних облика“. Проучавања су се највише односила на песништво (нарочито епику), у чијој су сенци остајале прозне форме, док су кратки говорни облици по правилу представљани текстом истог аутора. Упркос научној објективности, дискретније, али упечатљиво, одабрани прилози хрестоматија одражавају идеологију и друштвено-политичку атмосферу времена којем припадају приређивачи. Као пресек кроз историју саме науке о усменом стваралаштву хрестоматије указују на токове у српској, јужнословенској и европској фолклористици, а сведоче и о постепеном гашењу интересовања иностраних научника за српску традицију и културу.

Димитрије Големовић (Београд)

Теренски рад некад и сад

Теренски рад је, несумњиво, активност на којој почива етномузикологија, па је један од њених основних задатака да спречи нестанак теренског рада из научне праксе. Тај задатак није ни мало лак, будући да савремени етномузиколози, „понесени“ разним „научним трендовима“, неретко заборављају, или намерно игноришу значај ове активности. Томе „на руку“ иде и ситуација на „терену“, која се умногоме променила у односу на ону пређашњу. Кад више не постоји „класично“ село, није чудно да се слично догађа с облицима његове духовне културе, са музиком као њеним важним обликом. Међутим, будући да етномузикологија проучава човека као „музичко биће“, а тиме и све

облике његовог музицирања, савремена, као и будућа истраживања, бавиће се не само сеоском, већ и градском традицијом, што умногоме проширује поље којим се бави етномузикологија, а истовремено представља и својеврсни гарант њеног опстанка.

Љубинко Раденковић (Београд)

ljubinko.radenkovic@bi.sanu.ac.rs

Словенска фолклористика данас – наслеђе и иновације

Након одржаног свесловенског научног симпозијума „Словенска фолклористика на размеђи два миленијума“, те одржана три руска конгреса фолклориста и након више објављених тематских научних зборника у разним словенским земљама, могу се уочити главни токови у савременим истраживањима словенског фолклора. Већ се запажа увођење два термина – „класични“ и „нови“ фолклор. У оквиру „класичног фолклора“ тежиште истраживања се помера са „великих“ жанрова, на „мале“. То значи да се у великој мери остављају по страну епске песме и бајке, а на значају добијају баладе, предања, анегдоте и паремиолошки облици. У области „новог“ фолклора уочавају се елементи стереотипа у вербалном понашању у малим групама, те преношење пажње са појма „народно“ и „национално“ на схватање историјских и других важних животних догађаја од стране појединца. У теоријско-методолошком погледу, осим укорењеног компаративног приступа, видљиво је разводњавање граница фолклористике као књижевно-филолошке науке, као и њено прелевање у лингвистику и социологију (антропологију). У реферату ће бити речи и о месту српске фолклористике у односу на шире токове изучавања усменог народног стваралаштва.

Ана Плотникова (Москва)

annaplotn@mail.ru

Српска грађа у московском речнику Словенске старине

Године 2012. у Москви је завршен рад на обимном етнолингвистичком речнику *Словенске старине* у пет томова. Речник наставља фолклористичке и лексикографске традиције које потичу још од Вука Караџића и његових савременика. Аутори су узели у обзир све словенске народне културне скупине. Јужнословенски језици и култура садрже много архаичног блага које служи реконструкцији општесловенских значења и облика. Посебно место у речнику заузима српска грађа. Академик Никита Толстој, идејни творац и заснивач рада на речнику, рођен је у Вршцу 1923 и изврсно је познавао српску фолклорну традицију, што је свакако и користио у својим етнолингвистичким делима. Неке одреднице у речнику настале су првенствено на српској грађи (на пример „Говяда“, „Гумно“, „(Х)ала“, „Додола“ и др.). У другим, пак, одредницама, премда не као основа, српска грађа јесте у великој мери коришћена („Встреча“, „Доение ритуальное“, „Крутить(ся)“ и др.). Серија теренских истраживања у српским областима (Драгачево, Заглавак, Лесковачко Поморавље, Пчиња, Голија и др.) коју је спровела ауторка овог реферата (1997–1998, 2002, 2005, 2007), обезбедила је да се у речник унесе низ нових драгоцених података из српске културне баштине.

Наталија Котельникова (Москва)

tusjakot@yandex.ru

Научный альманах Традиционная культура: проблемное поле российской фольклористики

Научный альманах *Традиционная культура* был создан при Государственном республиканском центре русского фольклора по инициативе его директора А. С. Каргина. Первый номер журнала вышел в 2000 г. Главным редактором издания стал доктор культурологи Н. А. Хренов, а в 2007 г. редакцию возглавил доктор филологических наук В. Л. Кляус. Альманах выходит четыре раза в год, его объем в настоящее время составляет 192 полосы (12 п. л.).

Главные ориентиры, во многом определяющие научную стратегию альманаха до настоящего времени: философско-теоретическое осмысление феномена традиционной народной культуры специалистами различных смежных дисциплин; публикация аналитических статей, посвященных многоаспектному исследованию разных жанров фольклора, обрядовых традиций и народного искусства в целом; проведение дискуссий по актуальным проблемам изучения традиционной культуры; презентация исследовательской

и полевой работы региональных научных центров; анонсы важнейших мероприятий и проектов.

В ходе создания альманаха был сформирован институт региональных представителей, в дальнейшем вошедших в состав редколлегии. Он поддерживает авторитет научного издания и способствует привлечению максимально широкого круга специалистов, представляющих региональные школы фольклористики, этнологии, культурологи и т.д.

Ориентация на публикацию статей научного характера довольно значительного для периодического издания объема, предоставление своих страниц как маститым ученым, так и молодым исследователям, расположение материалов по проблемным или тематическим рубрикам — все это позволяет рассматривать альманах «Традиционная культура» как своеобразное зеркало, отражающее то, что происходит сегодня в российской фольклористике.

Мадис Арукаск (Тарту)

madis.arukask@ut.ee Madis Arukask

Estonian folkloristics today and its past

For Estonians in the 19th century, similarly to other peoples in the Eastern Europe, folklore and its collecting played important role for creating the modern national identity. After longer preliminary work national epic Kalevipoeg was published in 1862 by Friedrich Reinhold Kreutzwald. In 1888 the frontal folklore collecting work was initialized by Jakob Hurt what resulted in the founding of Estonian Folklore Archives in 1927. Today the Archives contains 25 folklore collections in manuscript to a total of 1,5 million pages, a photo collection of 40,000 photographs, and sound archive including around 180,000 audio pieces, video tapes and films.

Historically, for the professional Estonian folkloristics the Finnish influence has been significant. In the 19th and 20th centuries the Kalevala-metric songs used to be the most important study and collecting objects. From the methodological side the historic-geographic (also known as Finnish) method, established by Julius and Kaarle Krohn has been central through the 20th century (also in the Soviet period) what was followed also by the first folklore professor of the University of Tartu Walter Anderson since 1920. University of Tartu, also Estonian Folklore Archives and The Department of Folklore of the Estonian Literary Museum

already for a century have been main institutions of folklore studies in Estonia. According to expectation, since 1990-ies the interaction with anthropology studies and Scandinavian-way ethnology has grown. Nevertheless, Estonian folkloristics has maintained the genre and text based approach as the cornerstone for the disciplinary identity.

Мирјана Закић (Београд)

mira.zakic@gmail.com

Делатност Српског етномузиколошког друштва на плану очувања и заштите музичког фолклора

Српско етномузиколошко друштво (СЕД), основано 2002. године у Београду, представља једну од најактивнијих етномузиколошких струковних организација у Србији, која има за циљ неговање, заштиту и презентацију традиционалне музике. Оквир досадашњих деловања Друштва обухватио је теренска истраживања музичкофолклорног материјала (која су резултирала драгоценим аудио и видео записима, документарним филмом *Крст под Шаром*), организовање концерата и фестивала интернационалног карактера, научних трибина, као и едукативних радионица.

У фокусу овог рада је актуелни ангажман Српског етномузиколошког друштва, у вези са заштитом елемената нематеријалног културног наслеђа који су уписани у српски национални регистар, а то су: фрулашка пракса (предлагачи: др Мирјана Закић и мр Ива Ненић) и певање уз гусле (др Данка Лајић Михајловић), као репрезентативни елементи; свирање на гајдама (др Растко Јаковљевић) и умеће извођења „грокталица“ (др Сања Ранковић), као елементи чије је постојање угрожено. Предочавањем платформе деловања Друштва на нивоу савремене примењене (ангазоване и ургентне) етномузикологије, са разрађеном стратегијом очувања и мерама заштите ових музичких феномена, указује се и на неопходност озбиљне подршке и одговарајућег ангажмана надлежних културних институција у Србији.

Данка Лајић Михајловић и Марија Думнић (Београд)

danka.lajic.mihajlovic@gmail.com

marijadumnic@yahoo.com

Музички фолклор и интердисциплинарност: етномузикологија у оквирима Савеза удружења фолклориста Југославије

Идеји окупљања стручњака из различитих области изучавања народне културе, реализованој у новооснованом Удружењу фолклориста Србије, претходио је Савез удружења фолклориста Југославије. Наиме, иницијатива Националног комитета Међународног савета за фолклорну музику за оснивање Удружења музичких фолклориста већ је на оснивачкој скупштини проширена ка установљењу опште фолклористичке организације. Сарадници Музиколошког института САНУ учествовали су у организацији рада СУФЈ, па је део званичне документације Савеза данас у архиву Института. На основу тих извора и публикованих материјала представићемо утицај СУФЈ на креирање политике која је била референтна за проучавање музичког фолклора током друге половине двадесетог века, а од значаја је и за савремену етномузикологију у Србији.

Прво окупљање истраживача музичког фолклора имало је за циљ регулисање различитих методолошких проблема, превасходно теренског рада и мелографисања. Синкретичност материјала који се проучава сугерисала је оснивање удружења које би допринело расветљавању не само феномена комплементарних музичкофолклорном тексту, већ и других аспеката народног стваралаштва, те су у рад ове научно-стручне асоцијације укључени филолози, етнологзи, истраживачи народне игре.

Успостављање годишњег ритма окупљања на различитим локацијама и око одабраних тематских оквира подстакло је систематско проучавање регионалног музичког фолклора. Поврх тога, деловање унутар мултидисциплинарног удружења утицало је на проширење истраживачког фокуса са структура руралних музичких облика ка њиховом окружујућем контексту и омогућило даље развијање етномузиколошких методологија. На трагу некадашње тенденције ка умрежавању знања из различитих хуманистичких области, а сходно савременим истраживачким темама, потреба за интердисциплинарношћу у расветљавању аспеката музичког фолклора испоставља се актуелном и важном.

Јеленка Пандуревић (Бања Лука)

jelenkapandurevic1@gmail.com

Етнографска збирка Архива САНУ и српска фолклористика. Проблеми и перспективе

Извори за проучавање усменог књижевног стваралаштва су вишеструки. Предност се традиционално даје штампаној грађи, ауторским и часописним збиркама, а циљ овог прилога је да се скрене пажња научне јавности на занемарену и скривену народну књижевност – ону која је, похрањена у Архиву САНУ, тенденциозно или немаром, била осуђена на стогодишњи егзил.

Етнографска збирка Архива САНУ израстала је на идеји да сакупљачку и издавачку дјелатност Вука Стефановића Караџића треба наставити у институционалним оквирима, и њоме обухватити ареале усмене традиције који су се нашли изван корпуса класичне Вукове збирке, односно крајеве у којима је до дубоко у XX вијек усмена традиција сачувала своју виталност. Записи са терена пристизали су и након Другог свјетског рата, али је процес систематизовања и публикаовања текао изузетно споро. Велике могућности за научна истраживања Етнографске збирке, најављене и потврђене чувеном збирком народних приповједака у избору и са коментарима Веселина Чајкановића из 1927. године, нису искориштене до данас. Да ли је та књижевност тек безвриједна фолклорна грађа, гомила плагијата и фалсификата – остаје да се види и закључи. Једно је сигурно: критичком вредновању претходило би њено публикаовање, јер, без обзира на степен аутентичности, рукописна грађа представља драгоцен извор за проучавање историје српске књижевности, који на специфичан начин освјетљава не само рецепцију и „повратне утицаје“ штампаних збирки, него и ону „исконску жилу куцавицу“, односно рачунање са „родном понорницом“, чак и онда када се морају прихватити аргументи о „лажним народним пјесмама“. Одступања од изворног фолклора условљена хипертрофираном потребом да се нагласе традиција, припадност, различитост, могу се очекивати нарочито код сакупљача из Босне и Херцеговине, код којих је књижевни и етнографски рад често био подређен политичким циљевима, при чему не треба изгубити из вида чињеницу да је и кривотворење фолклора легитимно истраживачко поље фолклористике.

Јасмина Катински (Београд)

jasmina.katinski@gmail.com

Преглед проучавања етиолошких предања у српској фолклористици XX века

Рад представља дијакхронијски пресек проучавања етиолошких предања у српској фолклористици двадесетог века, са посебним освртом на проблеме проучавања ове фолклорне подврсте. Посебно се упућује на истраживања у вези са класификацијом предања, односно припадности етиолошких предања уметности речи.

Зоја Карановић (Нови Сад) и Весна Ђукић (Београд)

zojanko@eunet.rs

Реконструкција традиционалне културе (савремене белешке с терена у селима Белог Тимока)

Ауторке овог рада, Зоја Карановић и Весна Ђукић, у неколико наврата су боравиле у Тимочкој Крајини (1997. и 1998), у селима око Белог Тимока, где су истраживале традиционалну културу тога краја.

Испитивања су обухватала села: Мали Извор, Селачка, Витковац, Ново Корито, Ошљане, Петруша, Јаковац, Потркање, Равна, Кожељ, Врбица, Валевац, Мариновац, Јелашница, Дреновац, Боровац, Бучје, Дебелица, Трновац. У раду на терену примењен је метод случајног избора информатора, „од врата до врата“, без икакве припреме, без помоћи локалних власти, док су мештани помагали тако што су понекад упућивали на њима знане казивачице – често из најближег окружења. Упркос свему, истраживачима је пошло за руком да успоставе контакт с великим бројем информатора (преко двадесет), углавном старијих жена, с којима су разговори и вођени.

Том приликом испитивана је обредно-обичајна пракса из календарског и животног циклуса, с посебним освртом на припадајућу поезију. У селима око Белог Тимока тада су забележени обичаји и песме везани за Божић, покладе, Лазареву суботу, додоле, крстоноше, седењу, свадбу. Али бележене су и песме чија је садржина и намена изванобредна, или је њихов ритуални контекст извођења у време кад су записане био заборављен – песме љубавне садржине и баладе.

Показало се, међутим, да све што су информатори казивали или певали постоји најчешће само у њиховом сећању, у фрагментима, и није више део животне стварности. Намера је да се овим радом, на основу дескрипције затечене ситуације, представи стварно стање на терену као и да се, поређењем с одговарајућом фолклорном грађом забележеном у прошлости, реконструишу неки сегменти традиционалне културе испитиваног краја, али и шире, односно да се на једном сегменту културе (у времену и простору) демонстрира одговарајуће стање свести, што обављено теренско истраживање и чини сврсисходним.

Валентина Питулић (Косовска Митровица)

valentinapit@beotel.rs

Обичаи и песни Турецкихъ Сербовъ *Ивана Степановича Јастребова и савремени записи народних умотворина са Косова и Метохије*

У раду ћемо се бавити прегледом народних умотворина са Косова и Метохије у записима Ивана Степановича Јастребова и савремене грађе, која је забележена у 20. и почетком 21. века. Рад Ивана Степановича Јастребова био је веома важан у очувању богате усмене грађе Срба у Старој Србији под турском влашћу. Подухват руског конзула у објављивању збирке народних песама био је врло значајан јер је сачувана богата усмена грађа са територије која је неговала све облике усменог наслеђа.

После Ивана Степановича Јастребова записивањем су се бавили културни посленици међу којима су предњачили учитељи и свештеници. Сачувана је богата грађа у записима Дене Дебељковића, Владимира Бована, у *Цариградском гласнику*, као и у последњим записима студената Филозофског факултета у Косовској Митровици.

У раду ћемо показати континуитет и фреквентност певања, имајући у виду временски распон од изласка књиге Ивана Степановича Јастребова, 1886. године, па све до последњих записа, почетком 21. века. Показаћемо шта се у периоду од сто година изгубило, а која фолклорна грађа је показала највећу отпорност на терену, имајући у виду друштвено-историјске прилике, које су утицале како на очување тако и на губљење појединих усмених врста.

Весна Марјановић (Београд)

vesna.marjanovic@enografskimuzej.rs

Савремена теренска истраживања славског фолклора у Србији

Од првих дескрипција крсног имена код Срба у Србији и Црној Гори, које нам је оставио Вук Караџић, па до данас, крсна слава је остала, у оквиру микросредина, најзначајнији породични социјални и религијски празник. Под утицајем Вукових записа празновања крсног имена потоњи проучаваоци су празник повезали с породичном церемонијом везаном за домаћинство, кућу и домаће огњиште. Крајем прве деценије 21. века прикупљен је нови емпиријски материјал о празновању породичне славе у српским породицама.

У раду се износи нова грађа и образлаже методологија прикупљања грађе ове врсте на почетку 21. века за потребе изградње идентитета Срба и православља српског народа. Крајњи исход прикупљеног материјала употребљен је за номинацију предлога на репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа Србије код УНЕСКО-а.

Џонатан Ропер (Тарту)

jonathan.roper@ut.ee

Do Songs Have Names?

Amongst numerous possible scholars, we can pick out Dell Hymes as one among the many who have pointed out that many of the names that we find attached to folk narratives in published collections have been given by scholars rather than by informants. But Hymes still seems to believe that tales have titles among the folk, which they use to refer to and to request them. But what concrete evidence do we have for how the folk refer to and request their narratives, or other genres such as songs? Based on the transcript of fieldwork with traditional singers, this paper examines the reference strategies used to denote particular songs.

Веселка Тончева (Софија)

vestonch@gmail.com

Изследванията на гораните: сръбската фолклористика в балкански контекст

Текстът ще представи обзор на сръбските фолклористични изследвания върху общността на гораните (в Косово и Албания) от втората половина на XIX век до днес, поставени в контекста на балканската фолклористична литература по въпроса. За разлика от всички останали изследвания в балканските страни, които са епизодични или доста по-късни, гораните присъстват плътно в сръбските източници и обект на проучване са както историята и религията, така и езика, традициите и идентичността на тази интересна общност. Съвременните сръбски дефиниции за гораните ги определят като хомогенна етнодемографска система с високо развити свойства на хомеостаза, резултат от която е специфичната горанска идентичност, която е основа за формирането на горанска група.

Текстът ще проследи и различните интерпретации за етническата или етноконфесионалната принадлежност на гораните в сръбската научна литература в диахронен план – как се променят гледните точки и методите, за да се стигне до съвременния достатъчно обективен подход при изследването на тази общност.

Глеб Пилипенко (Москва)

glebpilipenko@mail.ru

Курбан-бајрам код Словена муслимана у тутинској општини

У октобру 2013. године било је спроведено заједничко теренско истраживање сарадника Балканолошког Института (САНУ) и Института за славистику (РАН) у општини Тутин (град Тутин, села Драга, Делимеђе). Циљ истраживања је био да се региструје пракса прослављања муслиманског празника Курбан-бајрама код већинског словенског становништва муслиманске вероисповести (аудио и видео снимци обреда клања курбана,

традиционална празнична јела, обилазак родбине и комшија итд.). Прослава Курбан-бајрама је део идентитета словенских муслимана. Подробно се разматра приношење жртве. Забележене су успомене саговорника на прославу Курбан-бајрама у прошлости. Посебна пажња се поклања проучавању терминологије, која је везана за праксу прославе Курбан-бајрама, издваја се терминологија оријенталног и словенског порекла.

Бранко Златковић (Београд)

branz_1973@yahoo.com

Представе о змајевитој деци у Жупи александровачкој

Етнографско-фолклористичка истраживања која су вршена претходних година диљем Жупе александровачке потврдила су да је код житеља ових простора још увек жива и животворна митолошка свест. Између осталог, истичу се распрострањена предања о Жељинској али, али и веома учестала казивања о змајевитој деци. Она умногоме подсећају на здухаће (здухаче, стухе, ветровњаке). Казивања су изрицана у чину дубоке вере, али и с критичком дистанцом. Забележена сведочанства у раду ће се разматрати и анализирати у контексту досадашњих етнолошких и фолклористичких сазнања. Рад ће се заснивати на прегледу досадашњих истраживања и познате литературе, те и савремених истраживања на терену Жупе александровачке.

Смиљана Ђорђевић Белић (Београд)

smiljana78@yahoo.com

Истраживач, пацијент, крадљивац: нестабилност истраживачке позиције у документовању традиционалних медицинских пракси

Излагање је засновано на анализи транскрипата теренских разговора које је аутор водио са саговорницама које познају различите облике традиционалних медицинских пракси. Из наратива се издвајају и коментаришу елементи везани за традиционалну

медицину и магијске облике лечења (стицање (и предавање) знања, приче о излечењима, описи магијских радњи, однос према метафизичкој инстанци и сл.). Нарочита пажња посвећена је стратегијама позицирања истраживача, као и рецепцији његове улоге од стране саговорника.

Снежана Марковић (Јагодина)

ognjica@yahoo.com

Традиција сакупљања народних прича у Левчу

У раду ће бити представљена традиција сакупљања народних прича у Левчу коју су, крајем 19. и почетком 20. века, обележила тројица учитеља: Јован Срећковић, Тодор Бушетић и Станоје Мијатовић, а коју је, почетком 21. века, наставила Снежана Марковић.

Анализа тематско-мотивских и стилских особености рукописних збирки првих записа народних прича и њихово поређење са грађом из збирке *Приповетке и предања из Левча, нови записи* (2004) показује на који начин су се у свести савременог човека преломили традиционални мотиви.

Андреј Власов (Санкт-Петербург)

andrvlasov@yandex.ru

*Провинциальные собрания фольклорно-этнографических фактов как источник
современного фольклористического знания*

Предпринятая программа по выявлению фольклорно-этнографических источников показала, что все материалы дошли до нас в разнообразных письменных жанровых формах: этнографических очерках, в составе исторических сочинений местных краеведов-любителей, газетных статьях местной периодики, письменных воспоминаниях

старожилов, словарях местного говора, в практике составления фамильных родословных, полевых записях местных музейных работников, репертуарных сборниках с самозаписью местных исполнителей. В редких случаях фольклорные записи хранятся на звуковых и видео-носителях. Сбор этих сведений за последние 50 лет приобрел характер массового явления. Однако большинство материалов остается пока на периферии современных исследований. И все же они заслуживают внимательного к себе отношения, так как были зафиксированы на стадии расцвета местной традиции, и кроме того их следует связывать с важнейшим направлением в развитии современной фольклористики – изучением саморефлексии традиции.

Дејан Ајдачић (Кијев)

dejajd@gmail.com

Трагови народних обреда и веровања у српским и украјинским фразеологизмима

У раду ће бити указано на елементе народних обреда животног и календарског циклуса, као и на трагове веровања у фразеолошкој систему српског и украјинског језика. Неки од тих фразеологизама су застарели, неки се активно користе. У раду ће бити изведено и поређење украјинских и српских фразеологизама.

Марија Илић и Љубица Ђурић (Београд)

marija.ilic@bi.sanu.ac.rs

ljubica.djuric1@gmail.com

Псовка као говорни и фолклорни жанр на примеру Јебем ти сунце

Познато је да је Вук Караџић био отворен за опсцену лексику, псовке и еротски фолклор, што је показао у свом лексикографском и фолклористичком раду. У

поствуковском периоду, међутим, наведени изрази и жанрови сматрају се „неприкладним“, и то са становишта лексикографске норме и националног фолклорног канона. У последњим деценијама, псовке су добиле више пажње у лингвистичким радовима, у којима се одређују као особени тип експресивне, опцене и табуисане лексике, формулаички изрази, фразеолошки склопови, говорни чинови и жанрови; поред тога, анализиране су и њихове психолингвистичке, социолингвистичке и комуникативно-прагматске функције. У српској фолклористици, псовке се повезују са жанровима клетве и заклетве, али њихова особеност у фолклорном контексту није посебно тематизована.

У овом раду, покушаћемо, с једне стране, да покажемо како семантика псовке, као и клетве и благослова, често чува фрагменте врло архаичних обичајно-митолошких представа. С друге стране, за разлику од клетве и благослова, псовка показује изражену виталност у савременом говору и култури, те се не везује само за рурални и традиционални миље. На основу социолингвистичких истраживања представимо ставове савремених говорника о псовкама. За студију случаја послужиће нам псовка *Јебем (ли) ти сунце* и њене варијанте. На крају, овим радом желимо да отворимо питање о могућности посматрања псовке као посебног фолклорног жанра.

Саша Кнежевић (Пале)

knezsa@yahoo.com

Функција клетве и заклетве у савременој српској политици

Клетвом и заклетвом српски се народ служио у најразличитијим приликама. Као микрожанрови усмене традиције они су најчешће конструктивни дио већег књижевног текста. Извучени из контекста, они се у народној култури користе као апелативни искази, који у језику ововремених српских политичара добијају нова значења и конотације.

Славица Гароња Радованац (Крагујевац)

sgaronja@gmail.com

Матријархат *J. J. Бахофена и српска народна песма – неке сличности и паралеле мотива у античком миту и народним лирским песмама и баладама*

Јохан Јакоб Бахофен (1815-1887), немачки истраживач матријархата, у свом истоименом капиталном, али и оспораваном делу *Матријархат* (1861, друго изд. 1948; превод на српски 1990), даје, на основу антропогеографских и религијско-археолошких истраживања античког мита у области Средоземља, својеврсну реконструкцију матријархата, као друштвено-религијског система који је претходио историјски познатом развоју човечанства (патријархата), а чији су трагови уграђени и у усмено предање и мотиве народних песама народа који су гравитирали ка античком Средоземљу, пре свега на Балкану. У неким српским народним песмама, доиста се могу препознати „прежици“ првобитног, „женског начела“ (кованица Лазе Костића), онако како га интерпретира Бахофен, а увелико разрађују каснији истраживачи (пре свих, Веселовски). Рад би се ограничио на најфреквентније појаве (мотиве) античког/балканског наслеђа са зачуђујућим паралелама у српској народној песми, а представљао би део веће студије (под радним насловом: *Женско начело у српској народној поезији*“).

Немања Радуловић (Београд)

nemrad@yubc.net

Неопаганизам у Србији

У раду ћемо представити неопаганске групе у Србији и покушати да их класификујемо. Неопаганизам, као нови феномен у друштву, култури и фолклору у Србији, уједно може допринети разматрању општијих теоријских питања одређења неопаганизма. Посебна пажња ће се посветити улози словенске митологије, њене реконструкције, народне књижевности и односу према миту и историји.

Ивица Тодоровић (Београд)

ivica.todorovic@ei.sanu.ac.rs

Нова истраживања најутицајнијих митских и ритуалних образаца Срба – главни резултати

У овом раду, у најсажетијем облику – а на основу резултата етнолошко-антрополошких и фолклористичких истраживања спроведених током претходних година – представљамо митске и ритуалне обрасце Срба који се могу сматрати примарним са становишта српске колективне свести и у контексту основних културних модела и упоришта српског идентитета. С тим у вези, посебно су наглашени ритуал крстоношког литијског опхода и представе о изабраном/небеском народу. Наведена проблематика је од суштинског значаја са становишта мултидисциплинарног проучавања српске традиције.

Јоана Ренкас (Познањ)

rekasus79@gmail.com

Аспекти примене српских истраживања усмених ритуала

Основни циљ планираног излагања је критичка, тј. интерпретацијска презентација могућих начина и опсега употребе достигнућа досадашњих српских истраживања усмених ритуала (који су део обредно-обичајних комплекса календарског циклуса и животног циклуса појединца) у научном приступу како традиционалним тако и савременим изворима записаним изван (међутим, географско, историјски, културно и језички близу) српског државног, националног и говорног подручја. Методолошки приступи на којима своје анализе темеље Зоја Карановић, Дејан Ајдачић, Хатица Крњевић, Љубинко Раденковић, Нада Милошевић Ђорђевић, Марија Клеут, Љиљана Пешикан Љуштановић, Јасмина Јокић, Снежана Самарџија, Ненад Љубинковић, Ана Вукмановић и др., као и резултати тих истраживања, биће приказани у кључу њиховог имплементацијског потенцијала за анализе усмених ритуала забележених током богојављењских церемонија на данашњој територији Републике Македоније и разматраних као комеморативне церемоније (Пол Конертон), у складу са теоријама културне меморије (Јан Асман) и меморије религијских група (Морис Халбваск).

Вјера Медић (Београд)

vjera.medic@etnografskimuzej.rs

Натписи на етнографским предметима

Ауторка се бави осветљавањем путева просветитељства код Срба кроз проучавање предмета традиционалне културе из 19. и прве половине 20. вијека који се чувају у Етнографском музеју.

Тема рада биће појава писма, најчешће ћириличног, које је представљено у облику имена, иницијала или поруке на предметима свакодневне употребе: дијеловима дрвеног и текстилног покућства (шкрињама, ћилимима, чаршавима, пешкирима), преслицама, дијеловима народне ношње, накиту, надгробним споменицима, религијским предметима, итд. Већа распрострањеност писма, као резултат друштвених прилика – просвете и школства, градске културе – представљена је ситнијим предметима: монограмима, грађанским породичним меморандумима, личним прибором, огледалцима, почетницама, свескама, часописима итд., као облицима непосредног описмењавања сеоске средине. Занимљив је и аспект функционалног и ликовног приступа теми: слова као орнаменти, са честим ситним неправилностима у писму, предметима свакодневне употребе дају личну димензију и издвајају их од дјела анонимних аутора народне умјетности.

Бошко Сувајџић (Београд)

bosko.suvajdzic@open.telekom.rs

Вукова Пјесмарица као отворено дело

У години великих јубилеја – 150 година од Вукове смрти (1864) и 200 година од појављивања прве Вукове збирке народних песама и прве граматике српског језика (1814), ваљало би читалачкој публици поново скренути пажњу на сву комплексност и драгоценост прве збирке народних песама Вука Караџића.

Мала прстонародња славено-сербска пјеснарица је почетак Вуковог рада на сакупљању, класификовању и публиковању српске народне поезије. Од њеног објављивања (1814) до Вукове смрти прошло је педесет година, и за све то време Карацић у континуитету размишља о сакупљању и објављивању народних песама. Једном приликом ће у преписци и написати да му је скупљање песама „прави и најмилији посао“ (Вук, *Преписка*, I, стр. 162).

Вук је већ на почетку своје сакупљачке делатности пажњу усмерио ка начину извођења јуначких песама, акцентујући у предговору своје прве песмарице, поред „љубовних и њежних пјесана, које се женским гласом пјевају“, и оне друге, „које се мужевственим, познатим сербским гласом уз гусле пјевају и које у себи као неке повјести содржавају“. Поставља се питање колико овај *српски глас* одговара *српском начину*, који скоро истовремено, у врло сличном контексту помињу Шебешћен Тиноди (1554) и Петар Хекторовић (1555), а век касније и Јурај Крижанић (1655) за народне песме јуначке тематике и особитог напева?

Када је реч о аутентичности записивања, у предговору првој књизи лајпцишког издања Вук издваја песме које су наштампане у *Малој прстонародњој славеносербској пјеснарици* од свих осталих: „Све оне пјесме, што су у првој књижици наштампане у Бечу 1814. године ја сам у Беч у глави донио (осим оне о племенитој Асан-агиници, за коју сам казао још онда, да је узета из Фортисова путовања по Далмацији)...“

Према Светозару Матићу, Вук прву *Пјеснарицу* није објавио по сећању, како сам тврди, већ према рукописним песмарицама које је добио од бечких Срба. Веома је занимљиво питање да ли се, и у којој мери, Вук у изради прве песмарице служио рукописним песмарицама које је добио од Срба познаника у Бечу? Вук, међутим, осим у ретким изузецима („Срби у Донаверту“), није објављивао грађу коју је затекао у песмарицама. Али то не значи да му рукописне песмарице нису помогле у конциповању његових *песмарица* (1814–1815). Већ само термилошко одређење *пјеснарица* указује на то.

Вук је у народној поезији од прве збирке до смрти истрајно тражио, у складу са временом и епохом, чист и непокварен језик, аутентичан народни дух, државотворан однос према српској историји у чијем је средишту косовски завет, изграђен етички кодекс својствен српском сеоском патријархалном становништву, источнохерцеговачки говор, пробрану лексику свог родног краја.

Вукова *Мала прстонародња славено-сербска пјеснарица* је вишеструко значајна за његов рад. У њој је изнео основне методолошке поставке о сакупљању грађе, прве принципе класификације народне поезије и основна поетичка начела.

Ана Вукмановић (Београд)
anavukmanovic@hotmail.com

Термин женске песме Вука Стефановића Караџића и савремена српска фолклористика

У првом делу реферат ће се бавити термином „женске песме“ Вука Стефановића Караџића, ауторовим промишљањима о певачима, условима и узроцима извођења женских песама, као и о њиховој географској распрострањености. Биће указано на поетичке аспекте усмене лирике, њену синкретичност, однос према фантастичном, богату метричку разуђеност, као и на доминантну женску перспективу коју заузима, уз паралелно постојање супротних случајева, где је перспектива мушка. Пажња ће бити посвећена песмама и извођачким ситуацијама које искључују мушкарце (контекст иницијацијских обреда), насупрот оним у којима су они доминантни извођачи и ликови (коледарске песме). Затим ће бити указано на могућу субверзивност усмене лирике, из перспективе обредних и других инверзија које се у њој јављају, с посебним освртом на представе моћне девојке. У том смислу, реферат ће се бавити местом жене и женских песама унутар односа слабог према јаком, подређеног према доминантном. Такође ће се нагласити сложеност усмене лирике, која се огледа у томе што је она, у другом аспекту, и постојани чувар патријархалног поретка. Циљ реферата јесте да покаже актуелност термина Вука Стефановића Караџића и продуктивност његових идеја унутар научног поља савремене српске фолклористике.

Марија Брадаш (Падова)
bradas.marija@gmail.com

Вукова друга збирка у Томазеовом руху: језичка и стилска обележја

Томазеов превод наших народних песама (1842), чији су извор претежно епске песме из друге Вукове збирке, сматра се најуспелијим остварењем те врсте на италијанском језику. Намера овог рада је да на основу компаративне анализе истакне

особености Томазеовог приступа, остављајући простор појединачним преводилачким решењима, али и богатом апарату нота у којима се преплиће неколико језика и многобројни аутори. Томазеова посвећеност детаљу и његово темељно познавање природе језика нарочито су приметни у анализи речца из оригинала, као и свршених глагола добијених префиксацијом, за које често, у недостатку одговарајућег италијанског превода, преводилац налази еквиваленте на латинском језику, настојећи да на тај начин дочара све нијансе у њиховом значењу. Истовремено, рад ће се бавити и проблемом могућег коауторства између Томазеа и његовог учитеља илирског, Шпире Поповића, а на основу анализе њихове преписке и коначне верзије Томазеу проблематичних језичких структура, израза и топонима.

Мирјана Детелић и Лидија Делић (Београд)

mirjana.detelic@bi.sanu.ac.rs

lidija.boskovic@gmail.com

Тавница је кућа необична. *Семантика просторног позиционирања епске тамнице*

Просторним позиционирањем (доле, под земљом), атрибуцијом (проклета, ледена, студена, дубока, мрачна, тамна, тешка итд.), бићима која се за њу везују (гује, акрепи, глодари), одсуством временских маркера („Нит’ ја знадох кад ми лето дође, / Нит’ ја знадох кад ми зима дође“) и одликама јунака који се у њој налазе (сужњи попримају нељудске особине: прљави су, расту им коса, брада, нокти и сл.) – епска тамница дефинисана је као особени тип анти-станишта. Стога се у ситуацијама када се у вези са њом активира именички атрибут кућа, по правилу додаје и један (придевски) атрибут, којем је сврха да конотације одвуче ка негативном полу скале, то јест, ка не-кући, као једној од „анти“ категорија традицијске културе. Специфичности датог хронотопа, у многоме еквивалентне особеностима нељудског, хтонског, анти-простора уопште биле су основа за структурирање епских образаца у којима се активира семантика катабазе, по правилу у вези са различитим видовима иницијације – јуначке, свадбене или сакралне. Истовремено, захваљујући теми ропства, усмена епика је из митских слојева преузела и епски прекодира митему о календарским менама, што отвара простор за разумевање једног типа временских формула, које, по свему судећи, памте структуру архаичне аграрне године, подељене на „аполонски“ (пролеће, лето, јесен – 9 месеци) и „дионизијски“ период (зима – 3 месеца).

Данијела Петковић (Београд)

petkovic.danijela@yahoo.com

Узајамно моделовање сижеса и јунака епских песама

Интеракција јунака и сижеса епских песама, два кључна комбинаторна елемента за настанак епске поетске творевине, процес је који подразумева међусобно прилагођавање и уклапање. Понекад сижејни модел обликује јунака према законитостима свог обрасца, а чешће јунак мења сижесу и потчињава га колективном знању о свом лику. У раду се испитују поступци и технике узајамног моделовања јунака и сижеса. Ситне измене сижеса или неочекиване црте епске биографије јунака указују на тешкоће саображавања „познате приче“ и „чувеног јунака“. Уочавају се правилности вештог прилагођавања јунака сижејном моделу или модела јунаку, док се видљиви шавови спајања доживљавају као грешке, исклизнућа. Оваква одступања откривају доминацију једног од два основна градивна елемента епске песме.

Јасмина Јокић (Нови Сад)

jasmina.jokic@ff.uns.ac.rs

Птице и аграрна магија у српској народној култури

У раду ће се анализирати традиционалне представе, веровања и поједини жанрови усменог стваралаштва у којима се јасно уочава исконска веза птица с плодношћу и аграрним култом уопште. Полазиште за проучавање ове теме били су нам радови у којима се разматра сродна проблематика, како у српској фолклористици тако и у ширем контексту проучавања традиционалне културе других словенских народа. Осветљава се функција птица у одређеним календарском обредима, нарочито зимским (око Божића) и пролећним (различити датуми који се у народном календару сматрају почетком летњег

дела године). Притом се углавном разматрају мотиви повратка птица селица (рода, ждрал, ластавица, кукавица), који се у српској традиционалној култури сматра поузданим знаком почетка пролећа, као и поимање овог периода као граничног времена (смене годишњих доба, почетка пољопривредних радова и магијског призивања плодности и берићета у наредном аграрном циклусу).

Валерија Колосова (Санкт-Петербург)

chakra@eu.spb.ru

«Медвежьи» растения в сербской народной ботанике

В докладе анализируются группа сербских диалектных фитонимов, образованных от зоонимов, а именно таких растений, чьи названия образованы от слова *медведь*. В качестве материала рассмотрены фитонимы, взятые методом сплошной выборки из сербских этноботанических словарей, а также специальной литературы, касающейся народных знаний о растениях.

Притом, что все анализируемые фитонимы образованы от одного и того же зоонима, мотивации их достаточно разнообразны. Основанием метафорического сравнения растения с медведем могут послужить такие его признаки, как размер растения, фактура поверхности листьев, место произрастания. Если основой мотивации послужила форма каких-либо органов растения, то это либо шипы и колючки, сравниваемые со звериными когтями, либо закругленные и/или опушенные листья и соцветия, сравниваемые с лапой или ухом медведя. Еще одну группу составляют растения, употребляемые медведями в пищу.

Так как сравнение с диким зверем – обычный способ метафорической номинации лесных растений, а также растений ядовитых или просто несъедобных для человека, то в данной группе наблюдаются параллельные названия, образованные от слова «волк», что неудивительно при близости семиотических статусов этих двух животных в славянской традиционной культуре.

В заключительной части доклада приводятся данные сравнительного характера на материале других славянских и индоевропейских языков.

Данијела Поповић (Ниш)
daniijela.popovic@filfak.ni.ac.rs

Позивање на истинитост приповеданог у демонолошким предањима

Уверавање у аутентичност садржаја који се износи предањем једно је од основних обележја овог жанра усмене прозе. У демонолошком предању не сумња се у веродостојност сусрета човека са демонским бићима. У раду ће бити истражени елементи који утичу на прихватање фикцијског наратива као истине. Поред утицаја облика предања (меморат, фабулат) на степен веродостојности, биће разматран и удео експлицитних и имплицитних позива/захтева да се поверује казивачу, истицања материјалних доказа и слично. Пажња ће, поред осталог, бити посвећена и следећим питањима: да ли се у приповедано верује захваљујући чињеницама које оно садржи и о каквим је „чињеницама“ реч; које поступке користе казивачи да би уверавали у истинитост упркос садржају; да ли у овом процесу може бити значајна традиционална представа о демонском свету и његовим законима (вера у постојање), којом се „искуство“ слушалаца приближава приповеданом и сл.?

Данијела Васић (Београд)
vasic.danijela@gmail.com

Сиже о браку смртника и виле (небеснице) у српској и јапанској усменој књижевности

Сиже о женидби вилом (јунак на превару хвата вилу и жени се њоме, али након извесног времена она проналази украдену одећу и бежи) веома је чест у српским народним бајкама и предањима. Да је реч о интернационално распрострањеном сижеу, потврђује нам Арне-Томпсонов индекс типова бајки. Сродне теме и мотиве о браку између смртника и натприродног бића (небеснице/виле), које у обличју птице долази на земљу из оностраног света, можемо пронаћи и у традицијама далекоисточних народа. Најстарији сродан сиже из кинеских извора датира из VI века, а откривамо га и у корејском усменом

фонду. Обрада теме изненађујуће је слична и у јапанским народним приповеткама о небесници и чудесној одећи. Међутим, у јапанској древној књижевности постоји једно дело са особитом стилизацијом поменуте теме. Реч је о *Причи о секачу бамбуса (Такетори моногатари*, непознати аутор, крај IX века), најстаријој сачуваној фантастичној причи у Јапану и уједно зачетнику жанра *моногатари*. Приповест је поникла из народне књижевности, а онда је разноврсним приповедним поступцима умешног писца пренесена у свет писане речи, у облику *моногатарија*. Самим тим, приповест садржи мноштво елемената преузетих из усмене традиције, и то не само јапанске, али ту ипак није реч о једноставном интертекстуалном поступку.

Ђорђина Трубарац Матић (Београд)

djordjina.trubarac@ei.sanu.ac.rs

Јелен који рогом мути воду у галисијско-португалској и српској лирици – паралеле, могућа објашњења и импликације

Светској научној јавности је за сада познато само пет песама у којима се јавља мотив јелена који (рогом) мути воду, од којих три припадају српској народној поезији, а две је написао Перо Меого (Pero Meogo), галисијско-португалски песник из XIII века; он је, као што то данас знамо, глосирао локалне народне песме, највероватније из шпанске Галисије. Овај куриозитет, који је сам по себи енигматичан, додатно је добио на сложености након што је 1965. Артур Теодор Хато (Arthur Theodor Hatto) открио не само ову галисијско-српску везу (на основу њему позната три текста), већ и извесну даљу сродност коју они имају са неколицином традиционалних песама забележених на рубовима европског континента, у Бретањи, Гасконији, Литванији, Хрватској и Бугарској, у којима се јавља мотив, како га је он назвао, „провидног изговора“ (*transparent excuse*) девојке да јој је нека животиња замутила воду и да се зато кући вратила касно.

Рад се примарно бави галисијским и српским текстовима. Указује се на врсте међутекстуалних паралела које постоје међу њима, као и на њихов запањујући ниво блискости. Пружа се неколико хипотеза којима би могла да се објасни ова појава и указује се на импликације сваке од њих.